

İNNOVASİYA: AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNİN İNKİŞAFININ AÇARI

Orxan Süleymanlı

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
e-mail: o.suleymanli@gmail.com

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan sənayesində innovasiya fəaliyyətinin nəzəri və praktiki tərəfləri araşdırılmışdır. Xüsusilə innovasiyanın iqtisadi inkişafda rolu, sənayedə innovasiya fəalliyəti, texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin fəaliyyət sahələri üzrə bölgüsü təhlil olunmuşdur. Azərbaycan sənayesində innovasiya fəaliyyətinin zəif təşkil olunduğu və innovasiya məhsullarının ölkənin ümumi sənayesində çox kiçik paya sahib olduğu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Məhsul innovasiyaları, proses innovasiyaları, təşkilati innovasiyalar, marketinq innovasiyaları, vençur fond, inkubasiya mərkəzi, akselerasiya mərkəzi.

INNOVATION: THE KEY TO THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN INDUSTRY

Orkhan Suleymanli

Economic Scientific Research Institute, Baku, Azerbaijan

Abstract. In the article, the theoretical and practical aspects of innovation activity in the Azerbaijani industry were investigated. In particular, the role of innovation in economic development, innovation activity in the industry and the distribution of expenditures on technological innovations by activity areas were analyzed. It was determined that the innovation activity in Azerbaijan's industry is poorly organized and innovative products have a very small share in the country's total industry.

Keywords: Product innovation, process innovation, organizational innovation, marketing innovation, venture fund, incubation centre, acceleration centre.

ИННОВАЦИИ: КЛЮЧ К РАЗВИТИЮ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Орхан Сулейманлы

Экономический научный исследовательский институт, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуются теоретические и практические аспекты инновационной деятельности в промышленности Азербайджана. В частности, была проанализирована роль инноваций в экономическом развитии, инновационная активность в промышленности, распределение затрат на технологические инновации по сферам деятельности. В целом установлено, что инновационная деятельность в промышленности Азербайджана организована слабо и инновационная продукция занимает очень небольшую долю в общем объеме промышленности страны.

Ключевые слова: Инновации, организационные инновации, маркетинговые инновации, венчурный фонд, инкубационный центр, центр ускорения.

1. Giriş

Dünya iqtisadiyyatındaki qloballaşma və artan rəqabət müasir sənaye müəssisələrini innovasiya istiqamətli inkişaf strategiyalarına yönləndirir. Müəssisələr innovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili ilə davamlı olaraq öz iqtisadi inkişaflarını təmin etmək imkanına sahib olurlar. İnnovasiya prosesləri daimi hala çevrilir və müəssisələr fəaliyyətlərinin müxtəlif mərhələlərində məhsulları təkmilləşdirmək, köhnə texnologiyanı müasirləşdirmək, daha səmərəli idarəetmə sistemini tətbiq etmək yolu ilə rəqabət qabiliyyətlərini artırmağa çalışırlar.

Dünyada baş verən innovasiya prosesləri ayrı-ayrı müəssisələrin innovasiya proseslərinin nəticəsi və cəmi olaraq formalaşır. Ümumiyyətlə, milli iqtisadiyyatların inkişafının müxtəlif mərhələlərində innovasiya xüsusi rol oynayır.

2. Müasir dünya iqtisadiyyatında innovasiyalar

Müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya ilə əlaqədar fərqli yanaşmalar olsa da, innovasiya dedikdə, əsasən, yeniliklərin hazırlanması və praktikada tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur. Bu yeniliklər Oslo təlimatına əsasən, məhsul, proses, marketing və təşkilati innovasiyalara bölünür. Bunlardan məhsul və proses innovasiyaları texnoloji innovasiyalara, marketing və təşkilati innovasiyalar isə qeyri-texnoloji innovasiyalara ayrılır [5].

Dünyadakı innovativ inkişaf prosesləri bir neçə tarixi mərhələlərə bölünə bilər. 1950-1960-cı illəri əhatə edən I nəsil modelində əsas diqqət elmi tədqiqatlara yönəldilmişdi. 1960-1970-ci illəri əhatə edən II nəsil modeli isə əsasən, bazar tələblərinin ödənilməsinə yönəldilmişdi və marketing tədqiqatlarına geniş yer verilmişdi. 1970-1985-ci illəri əhatə edən III nəsil modeli isə daha mürəkkəb xarakter daşıyırdı və bazar tələbinə əsasən, formalaşan müasir texnologiyaların tətbiqi ilə özünü biruzə verirdi. 1985-2000-ci illəri əhatə edən IV nəsil modelində əsas diqqət tədqiqatçı qrupların paralel fəaliyyətinə, xarici üfüqi və şaquli əlaqələrə verilmişdi. Strateji şəbəkələr modeli adlanan V nəsil modeli isə 2000-ci ildən sonrakı dövrü əhatə etmişdir, daha çox strateji inteqrasiya və əlaqələrin qurulmasına əsaslanırdı. Bütün bu qeyd olunan innovativ inkişaf mərhələləri və modelləri sadəcə mürəkkəbə doğru istiqamətlənən bir proses olmuşdur. Ümumiyyətlə, yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış ölkələr qeyd olunan innovasiya inkişaf modellərini müvafiq dövrlərdə mərhələlərlə reallaşdırmışlar və hal-hazırda inkişaflarının pik nöqtəsində fəaliyyətdədirlər [3].

Sənaye müəssisələrinin rəqabətə davamlılığı müxtəlif faktorların təsiri ilə formalaşır. Bu amillərin ən önəmli olanlarından biri də innovasiya strategiyalarıdır. Ancaq yeniliklər bəzən müəyyən risklər ilə müşayiət olunur və böhran vəziyyətlərinə səbəb ola bilər. Yozef Şumpeter özünün “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” adlı kitabında böhran vəziyyətlərinin iqtisadi inkişafda rolunu və bu cür müxtəlif vəziyyətlərdən sonra müəyyən inkişaf meyllərinin baş verə biləcəyini qeyd edirdi. Buna görə də müəssisələr ətraf mühitdə baş verən müxtəlif dəyişiklikləri daima diqqətlə izləməli və öz əməliyyatlarında buna uyğun dəyişikliklər etməlidirlər [4].

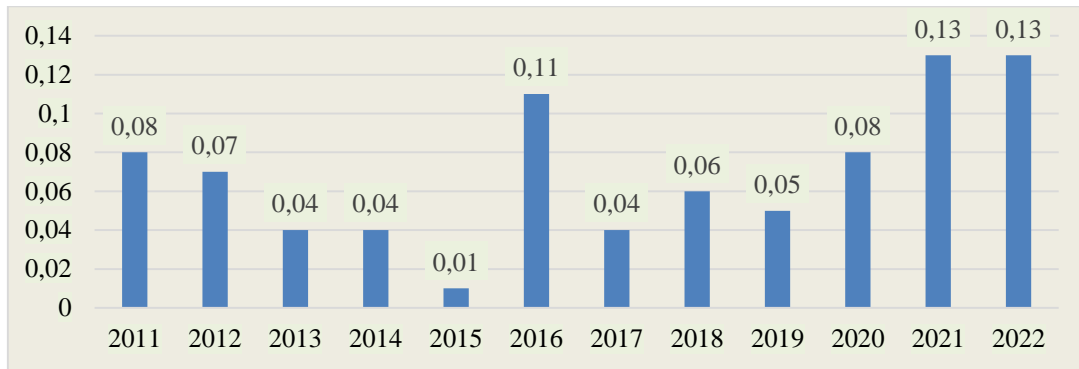
3. Azərbaycan sənayesində innovativ inkişafın çətinlikləri və gələcək perspektivləri

Müasir dövrdə ənənəvi üsullar və maddi sərvət istifadəsi ilə iqtisadi artım əldə etmək imkanları məhdudlaşmaqdadır. Dünya sənayesindəki qloballaşma meylləri beynəlxalq rəqabətin daha da kəskinləşməsinə və bilik iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəyə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. İnnovasiyalar qlobal miqyasda sənayedə dəyişikliklərə təkan verir və insanların maddi rifahına birbaşa təsir edir. Buna görə də, Azərbaycan sənayesində də innovativ fəaliyyətlərin stimullaşdırılması və istehsalat tətbiqinin təmin edilməsi ölkədə iqtisadi

siyasətin əsas hədəflərindən olmalıdır. Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dinamik inkişafı üçün innovasiya strukturunun və institusional mühitin mövcudluğu vacibdir. Qeyd edilən innovasiya strukturu innovasiyanın yaradılma, tətbiq və yayılma proseslərini təmin edən müxtəlif təşkilati məsələləri əhatə edir. Effektiv innovasiya mühiti iri miqyaslı bazarların və zəruri iqtisadi resursların, yüksək texniki səriştəyə sahib kadrların, maliyyə institutlarının, vençur fondların, inkubasiya və akselerasiya mərkəzlərinin, mələk investorların birgə fəaliyyəti ilə formalaşa bilər. İnkişaf etmiş ölkələrin istifadə etdikləri sənaye texnologiyalarının Azərbaycanda yüksək məhsuldarlıqla istifadəsi və ölkə iqtisadiyyatına təsiri müəssisələrin və müştərilərin bu texnologiyaları dərk etmə səviyyəsi ilə düz mütənasibdir. Bu da öz növbəsində marifləndirmə və təlimatların önəmini bir daha artırır [1].

Dövlət Statistika Komitəsinin 2011-2022-ci illər üçün olan məlumatlarına nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanda sənaye məhsulunun həcmində davamlı artım olsa da, innovasiya məhsullarının həcmində ciddi bir artım olmamışdır. Sənayedə innovasiyalara ayrılmış xərclərin böyük bir hissəsi müəssisələrin birbaşa öz vəsaitləri hesabına reallaşdırılmışdır ki, bu da ayrılan vəsaitlərin kifayət qədər olmaması ilə nəticələnmişdir. Digər bir problem də ayrılan maliyyə vəsaitlərinin müxtəlif zaman periodlarında davamlı olmaması və dəyişkən xarakterdə olmasıdır. Buna görə də investisiya və vençur fondlarının bu işə aktiv bir şəkildə cəlb edilməsi ayrılan vəsaitlərin kifayət qədər artırılmasına kömək edəcəkdir. Bu eyni zamanda yüksək risk səviyyəsində olan innovasiya fəaliyyətlərinin təcrid edilməsinin də qarşısını alacaqdır. Azərbaycan sənayesinə innovasiya məhsulları və proseslərinin gətirilməsi inkişaf etmiş ölkələr ilə həyata keçirilən ticarət, ölkəmizə qoyulan birbaşa investisiyalar, gənclərin yüksək inkişaf səviyyəsinə malik xarici ölkələrdə təhsili və fəaliyyəti kimi kanallarla həyata keçirilməkdədir. Lakin, innovativ məhsul və xidmətlərin ölkəyə sadəcə gətirilməsi kifayət etmir, eyni zamanda bunun ölkə iqtisadiyyatı tərəfindən mənimsənilməsi də müəyyən zaman alır [2].

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2011-2022-ci illər üçün olan məlumatlarına nəzər salsaq görərik ki, ümumilikdə sənaye istehsalının tərkibində innovativ məhsulların payı çox kiçikdir. Aşağıdakı 1 sayılı diaqramdan da görüldüyü kimi müxtəlif illər üzrə bu göstərici daimi xarakter almamış və 1 faizdən belə xeyli aşağı olmuşdur. Lakin, burada bir müsbət məqamı qeyd edə bilərik ki, son illərdə cüzi də olsa müsbət irəliləyiş gözə çarpmaqdadır. Belə ki, 2021-ci və 2022-ci ilin göstəriciləri innovativ məhsulların ümumən sənaye istehsalında artma meyillərini göstərir.

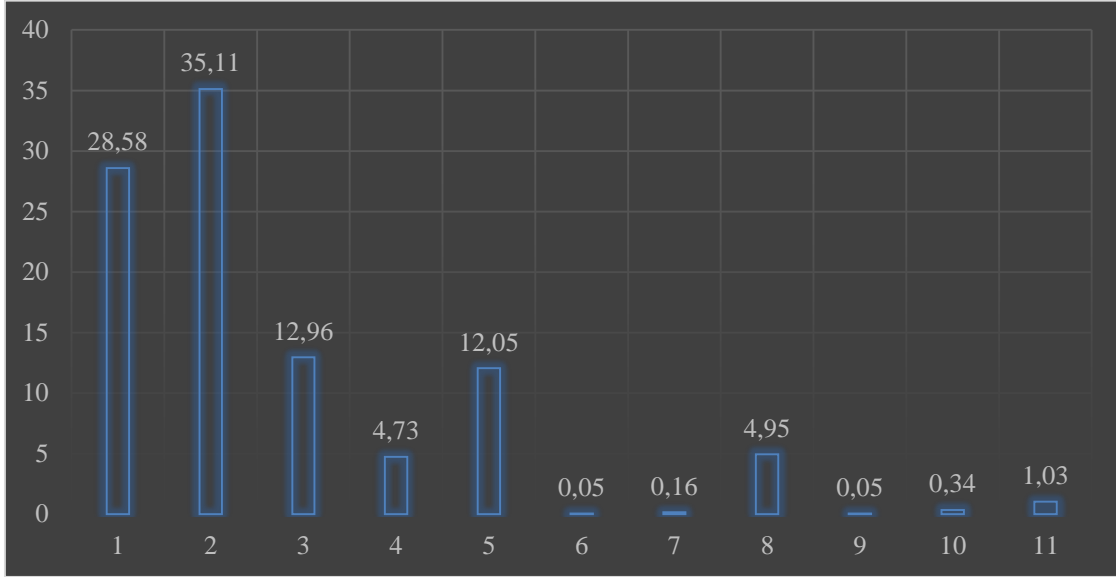
Diaqram 1. İnnovativ məhsulların ümumi sənaye istehsalında payı (%)

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan sənayesindəki innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqəli olan digər bir göstərici isə fəaliyyət növləri və tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin faiz bölgüsüdür. Dövlət Statistika Komitəsi 2011-2022-ci illər üçün aşağıda göstərilən fəaliyyət növləri və tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin faiz bölgüsünü vermişdir:

1. Yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi;
2. Texnoloji innovasiyalar ilə əlaqədar maşın və avadanlığın alınması;
3. Yeni texnologiyaların alınması;
4. Proqram vəsaitlərinin alınması;
5. Yeni məhsulların buraxılışı üçün istehsal layihələşdirilməsi, digər istehsala hazırlıq növləri və ya onların istehsalı üzrə yeni xidmətlərin və ya metodların tətbiqi;
6. Yeni marketing tədqiqatları;
7. İnnovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsi və hazırlığı;
8. Elmi-tədqiqatı və işləmələr;
9. Müştərək müəssisələrin təşkili vasitəsilə texnologiyaların alınması;
10. Kənar təşkilatların xidmətlərinin ödənilməsinə çəkilən xərclər;
11. Texnoloji innovasiyalara çəkilən digər xərclər.

Aşağıdakı 2-ci diaqramda bütün bu fəaliyyət sahələrinin ümumilikdə sənayeyə ayrılmış texnoloji innovasiya xərclərindəki payları göstərilmişdir. Göründüyü kimi yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi, texnoloji innovasiyalar ilə əlaqədar maşın və avadanlığın alınması, yeni texnologiyaların alınması, yeni məhsulların buraxılışı üçün istehsal layihələşdirilməsi ən böyük paya sahib istiqamətlərdir. Digər yeni marketing tədqiqatları, innovasiya ilə əlaqədar işçilərin öyrədilməsi və hazırlığı, müştərək müəssisələrin təşkili vasitəsilə texnologiyaların alınması və kənar təşkilatların xidmətlərinin ödənilməsinə çəkilən xərclər isə 1%-dən belə aşağı göstəriciyə malikdir. Ölkəmizdə innovativ məhsullar istehsalını artırmaq üçün bu fəaliyyət sahələrinin də ciddi dərəcədə dəstəklənməsinə ehtiyac vardır [2].

Diqram 2. Fəaliyyət növləri və tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin ümumi xərclərdə payı

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Nəticə. Beləliklə, sənaye müəssisələri tərəfindən innovasiya strategiyalarının tətbiqi onlara uzunmüddətli inkişafı əldə etməyə şərait yaradır ki, bu da öz növbəsində ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına zəmin yaradır. Bu innovasiya fəaliyyətləri yeniləşdirilmiş və təkmilləşdirilmiş məhsullar istehsalı, yeni istehsal proses texnologiyalarının tətbiqi, müasir idarəetmə sistemlərinin və informasiya texnologiyalarının tətbiqində özünü biruzə verə bilər. Lakin, aparılmış təhlillər nəticəsində aydın olmuşdur ki, ölkəmizin sənaye sferasında innovasiya fəallığı zəif təşkil olunmuş, bu istiqamətdə ayrılan kiçik maliyyə vəsaiti davamlı xarakterə də malik olmamışdır. Belə bir şəraitdə innovasiya fəaliyyəti haqqında qanunun qəbul edilməsi və Milli İnnovasiya Sisteminin formalaşması daha da zərurət qazanmaqdadır. Bunlar öz növbəsində innovasiya fəaliyyətində prioritet istiqamətlərin aşkarlanması, onlara maliyyə ayrılması, innovasiyaların tətbiq edildiyi sahələrə dəstək verilməsinə kömək edəcəkdir. Eyni zamanda ölkəmizin sənaye müəssisələri ilə elmi-tədqiqat qurumları arasında qarşılıqlı əlaqələri daha da inkişaf edəcək, xarici texnologiyanın Azərbaycanda tətbiqi daha da səmərəli hal alacaqdır. Nəticədə, yeniliklər ölkə sənayesinə köçürüləcək, bununla da idxal həcmində və xarici bazarlardan texnoloji asılılıqda azalma baş verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K.X. (2011), Müəssisələrdə idarəetmə innovasiyalarının tətbiqi istiqamətləri, Az.ETKTİ və Tİ-nin Elmi Əsərləri, No.3, 230-234.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az/>
3. Qasımov F., Əliyev T., Nəcəfov Z. (2013), Milli İnnovasiya Sisteminin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, Elm və təhsil, 679.

4. Mazzucato M. (2013), *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*, London, Anthem Press, 266.
5. OECD/Eurostat, (2018), *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation*, 4th Edition. *The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities*, Paris, OECD Publications, 254.